

Man kan diskutere Ritters theser – og de er i høj grad blevet diskuteret. Men som et dybt personligt dokument fra en fremragende historikers hånd kan bogen kun fremtvinge beundring.

INGA FLOTO

GERHARD RITTER: Staatskunst und Kriegshandwerk. Bd. III. Die Tragödie der Staatskunst. Bethmann Hollweg als Kriegskanzler (1914–1917). München, R. Oldenbourg Verlag, 1964. 707 sider. 48 DM.

Ved udsendelsen i 1960 af bd. II af Ritters værk (se H. T. 11. rk. VI, s. 707 ff.) bebudedes, at 3. bd. skulle slutte værket ved at føre skildringen frem til 1945. Skønt dette i 1964 udsendte bind er henvend dobbelt så stort som det foregående, er det imidlertid ikke lykkedes for Ritter at nå gennem mere end de første tre krigsår.

I betragtning af nævnte forhold – og af forf.s alder – kan man nære en vis tvivl om, at arbejdet vil kunne føres til ende. Men det forringer ingenlunde det foreliggende binds fortjenester. Skønt Ritter har haft megen hjælp ved sine omfattende arkivstudier, er det en imponerende forskergerning, der ligger til grund for bogen. Anmærkningerne med kildehenvisninger og drøftelse af andres opfattelser fylder hundrede sider. Og af litteraturfortegnelsen fremgår, at forf. har kunnet benytte skrifter udkommet så sent som 1964, selve bindets trykkeår, og meget vigtige bidrag til den 1. verdenskrigs diplomatiske og militære historie er netop blevet publiceret i de nærmest foregående år. Men medens G. R.s så grundige studier aftvinger fagfæller dyb respekt, vil alle læsere glæde sig over den smukke og klare fremstilling. Man indvikles ikke i lange, spegede sætningsbygninger. Klart, rammende og forståeligt giver forf. sin redegørelse for begivenhedernes forløb og sin vurdering af disse.

Som bindets undertitel viser, ligger hovedvægten på skildringen af Bethmann Hollwegs politik i de første tre krigsår og på hans divergenser med »krigshåndværkets« udøvere, indtil disse i juli 1917 fremkaldte hans fald. Skildringen virker som en »Ehrenrettung« af Bethmann Hollweg, hvad bekræftes i den sympatiske karakteristik af ham, der gives på bogens tre sidste sider: »Ob ein anderer Reichskanzler, eine schroffere Kämpfernote, mehr erreicht hätte, vermag kein Nachlebender zu sagen. Sicher ist nur: dass mit der Tragödie Bethmann Hollwegs sich auch die Tragödie der »Staatskunst« in Deutschland vollendet hat«.

Adskillige steder i bogen fremhæver Ritter begivenheder, der belyser den i værkets hovedtitel angivne konflikt. Den mest skæbnesvangre blev den, der afgjordes til fordel for de militære: iværksættelsen fra 1. februar 1917 af den uindskrænkede u-bådskrig, som et par måneder efter fik Amerika til at gå ind i krigen på ententemagternes side. At Bethmann i kronrådet om aftenen den 9. januar 1917 gav efter for de militæres ønsker, betegner Ritter (s. 382) som »die dunkelste Stunde« i hans politiske løbebane og udtaler, at intet har skadet hans eftermæle mere, end at han ikke reagerede på militærets triumf over hans politik ved at tage sin afsked. Ritter prøver at forklare – forsvare – hans holdning.

At Bethmann må henregnes til de relativt nøgterne og mådeholdne tyske anneksonspolitikere, er vel uomtvisteligt. Men hvor betydelige selv hans krav var, omtales s. 44 ff.: en stærk svækkelse af Frankrig med bl. a. afståelse af ertsbækkenet Briey (»An dieser Annexionsforderung hat Bethmann fast bis zu seinem Sturz festgehalten«) og omdannelsen af Belgien til en tysk vasalstat, militært og økonomisk. Langt anderledes vidtrækkende anneksonsplaner formuleredes imidlertid af nationalistiske og altsyske kredse og deltes af den tyske åndselite. Ritter omtaler (s. 92) en henvendelse fra juni 1915 til Bethmann med store anneksonskrav, en henvendelse underskrevet bl. a. af 352 professorer, »z. T. mit hochberühmten Namen«. En anden »chauvinistisk« henvendelse fra universitetsprofessorer i Berlin nævnes s. 199. Der var sandelig ingen mangel på forslag om salget af »bjørnens skind«, og i takt med militære erobringer voksede anneksonsappetitten langt ud over, hvad man skulde tro var fordøjeligt.

I en vis opposition til den hamborgske professor *Fr. Fischers* meget diskuterede bog »Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18« (1961. 896 s.) fastholder Ritter, at verdenskrigen ikke begyndte som en tysk »Hegemonialkrieg«, og at den tyske regeringspolitik i juli 1914 var principielt defensiv, ikke aggressiv (s. 15 og 17) – trods dens kraftige opfordringer til Østrig om at tugte Serbien, selv med fare for en europæisk krig. At betegne denne politik som »defensiv« forekommer mig ikke naturligt, og *Fr. Fischers* skildring af de pågældende begivenheder synes mig et nyttigt sammenligningsgrundlag til Ritters. Men sikkert er det, at det tyske folks store flertal ved krigen udbrud følte (fik bibragt opfattelsen af) den som en Tyskland påtvungen forsvarskrig. Ellers var den politiske borgfred med socialdemokraternes billigelse af krigsbevillingerne næppe kommet i stand.

Heller ikke Ritters afvisning af, at krigen begyndte som en tysk »Hegemonialkrieg«, forekommer helt berettiget. Hele den foregående udvikling i tysk politik (og verdenspolitikken) og tysk mentalitet lagde op til at give den en sådan karakter. Herved forstås også bedre, hvad Ritter i det følgende citat forbavses over: »Nicht ohne Erschrecken blickt der Deutsche von heute, nach dem Erlebnis von zwei Kriegskatastrophen innerhalb eines Menschenalters, auf den jähen Umschlag von der Idee des Verteidigungskrieges zu der des Eroberungskrieges zurück, der sich damals bei uns vollzog – nicht im ganzen Volk natürlich, aber doch in weitesten Kreisen des Bürgertums, vor allem in der Intelligenzschicht« (s. 34).

Ritter dvæler flere steder ved den tyske nations lidenskabelige »magt- og erobringvilje« (s. 47), ved »den offentlige menings nationalisme, »militarisme« og anneksonisme« (s. 73). »Vort folks psyke«, bemærker Bethmann i foråret 1915, »er i de sidste 25 år blevet så forgiftet gennem praleri, at det sandsynligvis vilde blive forsagt, hvis man forbød dets stortalenhed« (s. 74). Sådanne udtalelser viser imidlertid, at Ritters hovedtitel »Staatskunst und Kriegshandwerk« næppe kan siges at være dækkende, da diplomatiets handlingsfrihed i høj grad indsnævredes af folkelidenskaberne.

Naturligt nok fremsætter Ritter det spørgsmål, om ententemagterne da var mindre anneksonsbegærlige end Tyskland-Østrig. Han beklager i den forbindelse, at de franske og engelske arkiver endnu ikke er fuldt tilgængelige for den tid. Om de franske krigsmål foreligger nu en i hvert fald skitse-mæssig oversigt:

Pierre Renouvin: *Les buts de guerre du gouvernement français (1914-1918)* i »Revue Historique«. 1966. Det væsentlige franske krigsmål var hele tiden generhvervelsen af l'Alsace-Lorraine. Men forelå der overhovedet mulighed for, at Tyskland uden et afgørende nederlag vilde give slip på erobringen i 1870-71? Elsass-Lothringen var, som G. R. bemærker (s. 473), blevet for tyskerne »et nationalt klenodie: arv og symbol fra deres nyere histories stolteste epoke«. Denne »stolteste epoke« rummede de tre erobningskrige: 1864, 66 og 70-71, og har ikke disse medvirket til at forgifte tysk psyke?

Af kejser Wilhelm II.s »rodomontader« præsenteres vi for nogle stykker (se f. eks. s. 524: »Jede Woche Krieg wird teurer« = for ententen). Hindenburg skildres som en »facadefigur«, en folkeheros, en myte (på grund af Tannenberg), men militært hjælpeles uden hans medarbejder og »mester«, »det brutale viljemenneske« Ludendorff (s. 69, 235 f., 248, 253 o. fl. st.). At Hindenburg i sommeren 1916 afløste general Falkenhayn efter dennes mislykkede Verdunoffensiv, var Bethmann Hollwegs værk og kan, mener Ritter, anses som den stærkeste indvending mod hans statsmandstalent. G. R. anfører en samtidig udtalelse af en officer, der – profetisk – gik ud på, at Ludendorff i sin umådelige ærgerrighed og stolthed vilde fortsætte krigen til det tyske folks fuldkomne udmattelse, og at monarkiet vilde komme til at betale regningen herfor.

En udførlig omtale giver værket af de, som tiden gik, stadig øgede modsætninger mellem Tyskland og Østrig-Ungarn såvel m.h.t. krigsførelse som anneksonskrav (bl. a. om det »befriede« Polens stilling). I skildringen af de fredsfølere og fredsforslag (Wilson's det vigtigste), der fremkom under de skiftende konjunkturer, træffes to danske navne, hvorom jeg skal gøre et par bemærkninger.

Det første er H. N. Andersen, der af R. benævnes »Staatsrat« (han var etatsråd). R. nævner ham dog kun få steder, og når han s. 552 kalder ham »Träger deutscher Friedensfühler im ersten Kriegsjahr«, kan dette næppe kaldes korrekt. Andersen var selv – i overensstemmelse med det danske kongehus – initiativtager til fredsdøftelser i England, Tyskland og Rusland. Hans »kontaktmand« i Tyskland var Hamborg-rederen Ballin. Der var tale om en almindelig fred, ikke om separatfred. En indgående redegørelse for de danske (H. N. Andersens) fredsbestræbelser gives i den hollandske (af R. i en anm. citerede) disputats: *C. V. Lafaber: »Vredes- en Bemiddelingspogingen uit het eerste jaar van Wereldoorlog I. augustus 1914 – december 1915«* (Leiden 1961), s. 189-211. H. N. Andersens fredssønderinger var imidlertid kun en lille del af hans for vort land så betydningsfulde virksomhed under 1. verdenskrig, der gik ud på at holde os uden for krigen og sikre vore handelsforbindelser. En skildring heraf gives i den som ms. i 30 eksemplarer trykte »Danmark under Verdenskrigen. Udarbejdet på grundlag af H. N. Andersens optegnelser, breve o. a. dokumenter«. Af Frantz Dahl. Knud Fabricius. H. Stein (1926). Lafaber har ikke benyttet denne, men nævner i en anm. Vagn Dybdahls omtale og referat af den (den var utilgængelig indtil 1950) i kronikker i »Aktuelt« (16. og 18. febr. 1960).

Fra nævnte værk kunde Ritter have hentet træk til Bethmann Hollwegs karakteristisk. Om Andersens samtale med denne i marts 1915 hedder det (s. 51), at han (Bethm.) omtalte, »at han muligvis havde fejlet ved at råde

kejseren til at besvare Ruslands almindelige mobilisering med en krigserklæring, men . . . han kunde ikke have handlet anderledes« (sml. Ritter: anf. arb. II, s. 333 f.). Interessant er det at sammenligne Andersens referat af sin sidste samtale med Bethmann (s. 190 f.) med Bethmanns egne meddelelser om dennes indhold (Ritter, s. 552).

Den anden dansker, der omtales, er Borgbjerg (af R. kaldet Borberg). Han var i foråret 1917 mellemmand mellem de tyske socialdemokrater og de russiske revolutionære. Om socialistkongressen i Stockholm skriver R. (s. 500), at man »geradezu von einer Mitbeteiligung deutscher Diplomatie am Zustandekommen dieses internationalen Unternehmens sprechen kann«.

Den frygt, som R. et par gange (s. 192, 320) nævner, man i Tyskland nærrede for, at Holland og Danmark skulde gå ind i krigen på ententens side, var ganske ubegrundet i betragtning af den danske radikale regering, støttet af de broderpartiet i Tyskland så nærstående danske socialdemokrater. Og hvad man i ententen forestillede sig, at den danske regering kunde ønske som oprejsning for 1864 (se s. 83, 304, 314), var vidt fjernet fra det officielle Danmarks tanker.

HOLGER HJELHOLT

JOHN TERRAINE: *The Great War 1914–1918*. London, Hutchinson, 1965. 400 sider. 263 illustrationer og 4 kort. 63 sh.

John Terraines 1. verdenskrigsbog har undertitlen: *A pictorial history*, og billedsiderne er ganske vist i overtal, men tekstsiderne skaber en udmærket og påkrævet baggrund for et større udbytte af de mange illustrationer.

»The Great War 1914–1918« må betegnes som et af de mest bemærkelsesværdige værker inden for den omfattende litteratur om første verdenskrig – ikke alene fordi tekst og illustrationer på ypperlig vis supplerer hinanden – men også fordi det er lykkedes Terraine i en imponerende kort form tekstmæssigt at dække alle fire krigsår. Der er imidlertid næppe tvivl om, at billedstoffet for Terraine har været det bærende i hans idé om bogen. Han har udvalgt mere end 250 datidige fotografier, der alle er forsynet med en kort forklarende billedtekst. Den meget omfattende billedmæssige dækning af krigsperioden giver læseren et godt indtryk af krigen, som den i mange måder var, selv om det vel nok kan indvendes, at krigens menneskelige gru kunne have været fyldigere belyst. Langt de fleste af de benyttede fotografier – hvoraf flertallet stammer fra Imperial War Museum – bringes i forstørrelse, og det er kun i få tilfælde denne er drevet ud over det teknisk forsvarlige. I det hele taget imponeres man over kvaliteten af disse halvthundred år gamle fotografier.

Bogens tekst, der er opdelt i 15 kapitler – fra »The lamps go out« til »Victory will belong to the side that holds out longest« – fremtræder som en relativt kortfattet men alligevel ganske udtømmende kronologisk beretning om den mørke historiske epoke fra mordene i Serajevo juni 1914 til revolterne i Tyskland og våbenstilstanden november 1918. Det er noget af en bedrift at dække 1. verdenskrigs mangeartede begivenheder på mindre end 200 – om end store – tekstsider. Denne koncentration i fremstillingen gør sammen med det omfat-